

שיעור ח: חיוב בדיני שמים (א)

Session #8: Ethical Liability (part 1)

(1) בראשית ט, ה-ו

וְאֵךְ אֶת־דַּמְכֶם לַנַּפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֲדַרְשְׁנֹוּ
וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת־נַפְשׁ הָאָדָם:
שׁוֹפֵךְ דָּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹךְ כִּי בְעֵלָם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם:

(2) שמות יח, כ

וְהִזְדַּתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֲקִים וְאֶת־הַתּוֹרָה וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָּהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן:

(3) מכילתא דרבי ישמעאל שמות שמות י"ח:כ'

וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָּהּ, זֶה תִּלְמוּד תּוֹרָה; וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, זֶה מַעֲשֵׂה הַטּוֹב. דְּבָרֵי רַבִּי
יְהוֹשֻעַ.
רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר: וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם, הוֹדַע לָהֶם בֵּית חַיִּיהֶם! אֶת־הַדֶּרֶךְ, זֶה בְּקוֹר חוֹלִים; יִלְכוּ זֶה
קְבוּרָת מֵתִים; בָּהּ, זֶה גְּמִילוּת חֲסָדִים; וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה, זֶה שׁוֹרֵת הַדִּין; אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, זֶה לַפְּנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין.

(4) בבא מציעא ל ע"ב

דאמר ר' יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. אלא, דיני דמגזתא לדיינו!
אלא אימא, שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפנים משורת הדין.

(5) ויקרא יט:ב

דִּבְרֵי אֱלֹהִים כָּל־עַדַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

(6) דברים ו, יח

וְעִשִּׂיתָ הַיֵּשֶׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֶי ה' לְמַעַן יֵיטֵב לָךְ וּבָאתָ וִירִשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֶיךָ:

(7) תוספתא שקלים ב:ב

נכנס לתרום את הלשכה, היו מפשפשיין בו בכניסה וביציאה, ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה
שיצא, לקיים [מה] שנ' והייתם נקיים מה' ומישראל, ואו' ועשית הישר והטוב בעיני ה'. הטוב בעיני
שמים, והישר בעיני אדם דברי ר' עקיב', ר' ישמעאל אומ' אף הישר בעיני שמים, ואומ' ומצא חן
ושכל טוב בעיני אלים ואדם. הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל, שנ' כי תעשה הישר בעיני ה'
ואין כאן טוב, ואומ' אל אלים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע.

(8) צפניה ג, יג

שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עוֹלָה וְלֹא־יִדְבְּרוּ כִזָּב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לִשׁוֹן תְּרֻמִּית
בִּי־הֶמָּה יִרְעוּ וְרִבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד:

(9) כתב יד קאופמן בבא מציעא ט:ח

הַמִּקְבֵּל שָׂדֶה מִחֲבֵרוֹ לְזֶרְעָה שְׂעוּרִים, לֹא יִזְרְעֶנָּה חֲטִים; חֲטִין, יִזְרְעֶנָּה שְׂעוּרִים.
 רֶבֶן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹסֵר.
 קְטָנִית, לֹא יִזְרְעֶנָּה תְּבוּאָה; תְּבוּאָה, יִזְרְעֶנָּה קְטָנִית.
 רֶבֶן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹסֵר.

(10) בבא מציעא ק"ו: ע"ב

א"ר חסדא מ"ט דרשב"ג דכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.

(11) משנה כתב יד קאופמן בבא קמא ו:ד

הַשּׁוֹלַח אֶת הַבָּעֵרָה בְּיַד חֵרֶשׁ, שׁוֹטֵה וְקֶטָן, פֶּטוּר מִדִּינֵי אָדָם, וְחַיִּב בְּדִינֵי שָׁמַיִם.

(12) תוספתא בבא קמא ו:טז-יז

טז. המבעית את חבירו **פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים**.
 צווח באזנו וחירשו פטור, אחזו באזנו וחירשו חייב.
 המבעית בהמת חבירו **פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים**.
 יז. הלעיטה חלתית, הרדפני, וסם המות, וצואת תרנגולין, **פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים**.
 שליח בית דין שהכה ברשות בית דין והזיק, **פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים**.
 העושה מלאכה במי חטאת, ובפרת חטאת של חבירו[ו], **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**.
 רופא אומן שריפה ברשות בית דין והזיק, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**.
 המחתיך את העובר במעי אשה ברשות בית דין והזיק, **פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים**.

(13) תוספתא בבא קמא ט:ל"א

וכשם שחייב על נזקי חבירו, כך הוא חייב על נזקי עצמו. הוא עצמו שרק וטס בפניו כנגד חבירו, מתלש בשערו, מקרע את כסותו, משבר את כליו, מפזר את מעותיו בחמתו, **פטור מדיני אדם, וחייב בדיני שמים**, שנ' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.
 ר' שמעון בן לעזר אמ' משם ר' חלפאי בן אגרא שאמ' משם ר' יוחנן בן נורי מתלש בשערו, מקרע את כסותו, משבר את כליו, מפזר את מעותיו בחמתו, יהא בעיניך כעובד ע"ז, שאילו אומ' לו יצרו לך ועבוד ע"ז עובד היה, שכן היא עבודתו של יצר הרע.

(14) בבא קמא ר"ה ע"ב

תניא אמר ר' יהושע ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן
 ❖ הפורץ גדר בפני בהמת חבירו
 ❖ והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה
 ❖ והשוכר עדי שקר להעיד
 ❖ והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו.

(15) ראב"ן בבא קמא ז"ה ע"ב

תניא א"ר [יהושע] ארבעה דברים העושה אותם פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואפילו למאן דדאין דינא דגרמי מפני שיכול לומר לטובה נתכוונתי, פורץ גדר יכול לומר כותל רעוע היה ופרצתיו שלא יפול על בני אדם, ואבל בכותל בריא חייב על הגדר. וכן דוחה קמת חבירו והוצתה ברוח מצויה חייב. וכן השוכר עידי שקר חייב בדיני שמים שנותן מכשול לפניו. וכופף קומתו מ[צ]י אמר מי ידענא דמטיא ברוח מצויה, ושוכר עידי שקר להעיד לחבריה מצי אמר דברי הרב ודברי תלמיד מי שומעין, ויודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו מצי אמר מי יימר דכי אתינא ומסהידנא הוה מודי דילמא מישתבע בשיקרא, ולהכי אפילו בדיני שמים לא ליחייב, קמ"ל דחייב בדיני שמים אם אין כוונתו לכך וצריך לצאת ידי שמים אם לרעה נתכוון ולרצות את חבירו כי יודע הקב"ה כוונתו אם לרעה אם לטובה. וכן בכל מקום שאמרו חייב בדיני שמים אם בא לפני בית דין צריכין להודיעו אין אנו יכולין [לחייב] אותך אבל צריך אתה לצאת ידי שמים כי דינך מסור לו, כדי שיתן אל לבו וירצה את חבירו ויצא ידי שמים.

(16) רמב"ם נזקי ממון ב' י"ט

המשסה כלבו של חבירו באחר, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**,

(17) רמב"ם הלכות נזקי ממון ד:ב

הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצאה והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא, חייב, ואם היה כותל רעוע, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**.
וכן, הנותן סם המות לפני בהמת חבירו, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**:

(18) רמב"ם הלכות נזקי ממון י"ג:ז

נשברה כדו ברשות הרבים, והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה, **פטור מדיני אדם**, לפי שהוא אנוס, **וחייב בדיני שמים**, מפני שלא סילק החרסים. והרי החרסים והמים כהפקר, ולא הפקיר אלא אחר שנאנס, ולפיכך פטור. ואם נתכוון לזכות בחרסיה, והוזק בהן אחר, חייב. והוא הדין לנפלה גמלו ולא העמידה, וכל כיוצא בה. ואם הוזקו כלים בכל אלו, פטור, בין הפקיר בין לא הפקיר, כמו שביארנו:

(19) רמב"ם הלכות נזקי ממון י"ד:ה

השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**. במה דברים אמורים, שמסר להם גחלת וליבוה, שדרך הגחלת להיכבות מאיליה קודם שתעבור ותדליק. אבל אם מסר להם שלהבת, חייב, שהרי מעשיו גרמו:

(20) רמב"ם הלכות נזקי ממון י"ד:ד

הכופף קמתו של חבירו לפני האש עד שתדלק, אם אין האש מגעת לה אלא ברוח שאינה מצויה, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**. והטומן קמתו של חבירו בעפר או בתבן, ועברה האש ואכלה אותה, הרי זה הטומן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, מפני שהמדליק את האש פטור על הטמון:

(21) רמב"ם הלכות חובל ומזיק ב' ז:

המבעית את חבירו, אף על פי שחלה מן הפחד, **הרי זה פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**. והוא שלא נגע בו, אלא כגון שצעק מאחוריו, או נתראה לו באפילה, וכיוצא בזה. וכן, אם צעק באזנו וחירשו, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**. אחזו ותקע באזנו וחירשו, או שנגע בו ודחפו בעת שהבעיתו, או שאחזו בבגדו, וכיוצא בדברים אלו, חייב בתשלומין:

(22) רמב"ם הלכות חובל ומזיק ז:ה

הכניס פרה למרבק כדי שתיניק ותדוש, והסיח דעתו ממי חטאת, **פטור מדיני אדם, וחייב בדיני שמים**:

(23) רמב"ם הלכות עדות ז' ז:

השוכר עדי שקר להעיד לחבירו, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**.
וכן, עד אחד שכבש עדותו ולא העיד, **פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**:

(24) רמב"ם רוצח ושמירת נפש ב-א-ג

- א. כל ההורג חבירו בידו, כגון שהיכהו בסייף או באבן הממיתה אותו, או שחנקו עד שמת, או שרפו באש, הואיל והרגו מכל מקום הוא בעצמו, הרי זה נהרג בבית דין:
- ב. אבל השוכר הורג להרוג את חבירו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חבירו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתהו החיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא, ועוון הריגה בידו, **וחייב מיתה לשמים**, ואין בהן מיתת בית דין:
- ג. ומניין שכן הוא הדין, שהרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך, זה ההורג בעצמו שלא על ידי שליח, את דמכם לנפשותיכם אדרש, זה ההורג עצמו, מיד כל חיה אדרשנו, זה המוסר חבירו לפני חיה לטרפו, מיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם, זה השוכר אחרים להרוג את חבירו, ובפירוש נאמר בשלשון לשון דרישה, **הרי דינם מסור לשמים**:

(25) בבא מציעא לו ע"א

גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה מהן גזל, זה אומר "אותי גזל" וזה אומר "אותי גזל", מניח גזילה ביניהם ומסתלק. דברי ר"ט. אלמא מספיקא לא מפקינן ממונא, ואמרינן "אוקים ממונא בחזקת מריה"! וממאי דמתני' דהכא ר"ט היא? דקתני עלה דההיא: מודה ר"ט באומר לשנים: "גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם", שנותן לזה מנה ולזה מנה.!

התם, דקא תבעי ליה, הכא, **בבא לצאת ידי שמים**. דיקא נמי דקתני "שהודה מפי עצמו", שמע מינה.

(26) רש"י שם

הכא בבא לצאת ידי שמים – מאליו בא לימלך מה יעשה ולא יענש דהשתא ודאי אמרינן ידי שמים לא יצאת עד שתתן לשניהם שאם תהא מונחת עד שיבא אליהו נמצא הנגזל מפסיד על ידך.

(27) קידושין מג ע"א

תני האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור
שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחיו חייב שנא' אותו הדרגת בחרב בני עמון.
מאי טעמיה דשמאי הזקן קסבר שני כתובים הבאים כאחד מלמד
והוא ההוא לא דריש
ואיבעית אימא לעולם דריש ומאי חייב **חייב בדיני שמים**.
מכלל דת"ק סבר אפילו מדיני שמים נמי פטור?
אלא דינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו.

(28) רש"י שם

דינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו – לשמאי מיחייב בדינא רבה בעונש גדול ולת"ק לא מיענש כולי האי כהורג עצמו אלא כגורם.